

THIJMGENOOTSCHAP 12 NOVEMBER 2016

Toen ik de publicaties van de afgelopen jaren bekeek op de website, snapte ik wel dat het thema dat we vandaag aansnijden voor jullie niet nieuw is. Het is natuurlijk wel anders, wanneer je moet nadenken wat dit voor de eigen organisatie betekent. Vanuit mijn analyse die ik met Petra Stassen heb neergelegd in God is verhuisd die mede in relatie staat tot mijn pastorale ervaring, lever ik wat consequenties voor lokale parochies en gemeenten en van daaruit een drietal adviezen of denkrichtingen voor de vereniging. In ons boek komt het Bijbelvers ter sprake: wie zijn leven wil behouden zal het verliezen. Een uitdagende tekst die te denken geeft voor een organisatie die over zichzelf nadenkt.

1 VISIE OP SECULARISATIE

De definitie van secularisatie als een voortgaande beweging waarbij God steeds verder uit het publieke leven verdwijnt, is een te simpel begrip. Er is meer aan de hand. De grote overgang van een tijd aan het einde van de Middeleeuwen waarin het onmogelijk was om niet in God te geloven, naar een tijd waarin geloof en ongeloof gelijkwaardige opties zijn met allerlei gradaties en vormen, is door allerlei ontwikkelingen beïnvloed. Secularisatie is een theorie - sommigen zeggen 'een verhaal' - en een hypothese die probeert de huidige samenleving te begrijpen. Daar is naast de institutionele en sociologische verzwakking van religieuze instituten, ook een groei aan religieuze bewegingen waar te nemen. De komst van nieuwe religies in West Europa, zowel met de islamitische als met de christelijke migranten, zorgen voor een andere verhouding tussen de traditionele religies en deze nieuwe stromingen.

In ons boek focussen Petra Stassen en ik ons vooral op het groeiend onderscheid tussen 'organized religion' en 'individual beliefs'. Volgens Taylor's Secular Age zijn de Hervorming, en de Verlichting belangrijke stappen geweest in het onttoveren van de religieus gedragen samenleving naar een samenleving waar het individu 'the individual self' centraal staat. In plaats van een mensbeeld waarbij de mens voortdurend beïnvloed wordt door een religieuze werkelijkheid 'the porous self' is er een 'buffered self' dat zelfstandig en autonoom de beslissingen neemt. Voortdurend wordt de moderne burger erop aangesproken om autonoom keuzes te maken en zich als het ware te bufferen tegen invloeden van derden, zoals levensbeschouwelijke en religieuze waarden- en denksystemen.

Als reactie was er in de negentiende eeuw een confessionalisering van het geloof die in Nederland uitdrukking kreeg in de verzuiling. Deze was dus niet alleen een emancipatie voor Nederlandse katholieken en andere religieuze en maatschappelijke minderheden, maar het was ook een antwoord op de secularisatie van de Verlichting. Sinds de ontwikkelingen van de jaren zestig is deze reactie uitgewerkt en door de ontwikkelingen, zeker ook in de seksuele moraal, is de secularisering als een soort Novaexplosie (zegt Taylor) weer volop voortgegaan.

De institutionele crisis delen de kerken met andere instituten. Er is een groeiend wantrouwen naar instellingen en personen in die instellingen. In plaats van eerbied voor de leiders die op hoge afstand functioneerden en ongetwijfeld het algemeen belang in het oog hielden, is er een fundamenteel wantrouwen naar leiders die ervan verdacht worden eerst hun eigen belangen te dienen of die van hun elite en dan pas zich inzetten voor de basis. In de VS geeft Trump blijkbaar stem aan dat wantrouwen en het blijkt, hoe grover je dat doet, hoe beter dat bekt en vervolgens stemmen trekt. In Nederland is het niet anders. Dat die crisis breder dan de kerken is, lijkt troostend, maar dat is het allerminst, want de kerken moeten het hebben van waarden die niet af te dwingen zijn en niet eenvoudig door te geven. De kerken dienen geen persoonlijke belangen zoals politieke verenigingen, vakbonden, maatschappelijke instellingen, sportverenigingen etc. Dus ze moet de motivatie elders

halen: uit de waarden die mensen willen koesteren. De crisis die de institutionele kerken treft, grijpt dus zeer diep en verwacht een andere benadering.

In plaats van een geconfessionaliseerde collectieve religie komt er een expressief individualisme waar mensen hun eigen geloof formuleren en zelf keuzes maken. Het is niet meer het instituut dat de religieuze overtuiging draagt en daartoe catechese en geloofsonderricht geeft om dit aan mensen bij te brengen. Maar mensen formuleren hun religieuze gedachten en opvattingen. De talloze evangelische kerken en kerkjes en groepen, in Den Haag zijn er zo'n 200 geteld, vaak kleine huiskerken en gemeenten en migrantenkerken. Hun verband is echter heel los en hun geloofsleer – vanuit een traditioneel perspectief gezien - heel dun. Zij voelen zich niet aangesproken door de oecumenische beweging, maar hebben ook geen last van de verdeeldheid: de leden wisselen heel makkelijk van kerk en gemeenschap. Van kerkelijke instituten, of beter gezegd van mensen die vanuit de kerkelijke instituten functioneren, wordt verwacht dat zij inspireren en stimuleren, verdiepen en versterken. Hun 'succes' is vooral afhankelijk van het publieke gedrag. Paus Franciscus heeft dat goed begrepen. Maar er zijn ook andere gelovigen, nieuwe gelovigen die weer voor geloof uitkomen, maar het wordt ervaren dat zij eerder ondanks het kerkelijk instituut dan dankzij dit instituut functioneren.

2 VERDWIJNEN VAN INSTITUTIES OF TRANSFORMATIE?

De revolutie van het verdwijnen van de kerkelijke instituten is misschien een voor velen verleidelijke gedachte, maar bij alle revoluties is er meer continuïteit dan we vaak vermoeden. Volgens Petra Stassen en mij is er eerder sprake van transformatie dan van een verdwijnen van kerkelijke instituten. Die transformatie stelt de kerkelijke organisaties wel voor grote uitdagingen, en ook het Thijmgenootschap moet daarop inspelen. Als men daarop niet adequaat reageert, kunnen de instituten wel verdwijnen.

Vanwege twee overwegingen meen ik dat er van een transformatie sprake is en niet van een verdwijnen. Er is een theologisch argument waarbij gesteld wordt dat voor de geestelijke gemeenschap die de kerk is, ook een materieel voertuig nodig is. In de katholieke theorie is dat niet zomaar een toevallig gebeuren, maar de twee zijn volgens Lumen Gentium twee dimensies van één realiteit. Een gevoel van gemeenschap is onvoldoende, deze wordt in een katholieke (algemene) ecclesia zichtbaar en concreet. Een geestelijke inspiratie zoekt daadwerkelijke communicatie en concrete gemeenschap en dat noemen we kerk. Maar die heeft wel behoefte aan een meer inductieve benadering die verbinding zoekt met wat de traditie aanreikt.

Volgens kerkelijk recht wordt geloofsgemeenschap zichtbaar en concreet in de drie banden van de sacramenten die samen gevierd worden, de geloofsbelijdenis die gedeeld wordt en de band van het kerkelijk bestuur (c.205). Nu is dit in de canon heel summier gesteld, dus de vraag is hoe dit geïnterpreteerd moet worden. De beleving van verbondenheid is fundamenteel gewijzigd. Ik kan me herinneren dat afgelopen jaar parochianen in de kerstnacht vol trots vertelden van hun overtuigde kerkbetrokkenheid die ieder jaar met kerstmis gevierd wordt. Heel oprecht en authentiek. Volgens het recht kan een parochie of kerkelijke gemeente heel anders met deze banden omgaan. Hierover straks meer.

Het andere argument is meer organisatorisch en bestuurlijk van aard: als er iets georganiseerd wordt, dienen bepaalde voorwaarden geschapen te worden voor wat dan ook, zullen er mensen en middelen beschikbaar moeten zijn. Er is een organisatorisch bestuurlijke infrastructuur nodig. Er zal dus iets opgebouwd moeten worden, maar de infrastructuur daarvan is niet van te voren gegeven en zal niet automatisch op een bestaand sjabloon kunnen terugvallen. Pioniersplekken (PKN) zonder ruggengraat of organisatorisch skelet zijn leuk, maar niet stabiel. Anderzijds moeten structuren ook weer niet zo vastgelegd zijn, dat de werkelijkheid zich daaraan moet aanpassen en die met de pretentie van quasi-eeuwigheid wordt opgebouwd. We zien het ook bij de kleine evangelische groepjes en kerkjes. De vraag is hoe deze groepen voortbestaan. Hun dreiging is dat ze erg op zichzelf zijn en weinig of geen impact hebben op de samenleving.

Parochies en gemeenten ontlenen hun zelfbeeld aan een model dat nogal autarkisch en alomvattend is. Wat de katholieke kerk betreft: zij waren lange tijd uitdrukking van een *societas perfecta* die plaatselijke sterk autonome afdelingen heeft. Voor hun identiteit zijn ze echter sterk van het geheel afhankelijk. Iedere parochie was ongeveer hetzelfde. Als men in een straat een paar blokken verhuisde, was het geen probleem om zich bij een andere parochie aan te sluiten: de dichtstbijzijnde kerk werd gekozen. De identiteit verschilde weinig.

Een protestantse gemeente had een duidelijk afzonderlijk profiel en men sloot zich daarbij vanwege een inhoudelijke lijn aan. Dat was een persoonlijke overtuiging en keuze die de leden aan elkaar bindt. Een keuze voor een bepaalde gemeente was ook een inhoudelijke gelovige keuze. Deze twee modellen werken nu niet meer.

Een aantal elementen is fundamenteel: aanbod, gemeenschap, leiderschap, ontmoeting. Met die elementen moeten parochies en gemeenten werken. Daar zitten de drie banden van c. 205 in verwerkt en bovendien de elementen die in het canoniek recht aan de parochie worden toegeschreven. Ik ga daar nu niet verder op in, maar ik onderschrijf wel de opmerking van paus Franciscus dat de parochie gezien en gebruikt moet worden als een flexibele structuur (Evangeliï Gaudium).

Een concreet aanbod formuleren dat vrij is van jargon en traditionele beelden, maar meer op een abstract niveau wordt geformuleerd zodat mensen een persoonlijke rechtvaardiging vinden om zich aangesproken te weten. Een uniek aanbod dat anders is dan bij gebruikelijke winkelketens en recreatieparken. Niet zozeer vanuit een product gedacht, maar als aanbod dat iets bij mensen op gang brengt, aanbod waar zij zelf verder mee kunnen. Zelf de regie houden is fundamenteel, het autonome mensbeeld indachtig. Kom mee en je zult het ontdekken (Joh 1).

Een gemeenschap is heel fluïde: men wil heus niet steeds iedere zondag dezelfde mensen zien, maar wel zich aansluiten bij een geheel, maar ook hier wil men niet de regie verliezen: de gemeenschap "overrulet" nooit het individu, maar er is uit de groep wel iets te halen waar het individu verder mee kan. De gemeenschap is breed en ook abstract en kan zich spontaan vormen. Overschat niet de gemeenschap en maak dit niet te zwaar! Deze vormt zich daar waar mensen zijn: op een festival, een markt, een braderie. Het helpt niet om daar met folders te staan met een fantastisch aanbod: ter plekke moet het aanbod zichtbaar en tastbaar zijn (vgl de Uitmarkt). Doelgroep: wie wil men bereiken? Differentiëren: geen aanbidding op de markt, maar wel pastoraat en kaarsen en wellicht biecht (voorbeeld Andre van Aarle: "Alles kost geld, vergeving is gratis").

Leiderschap: deze moet onafhankelijk zijn en vooral zichzelf vertegenwoordigen. Natuurlijk is er een band met het instituut en dat weet de leider ook en dat kan voor hem/haar heel belangrijk zijn, maar dat staat niet op de voorgrond, deze is voor de doelgroep feitelijk irrelevant. Die wil vooral door de leider in contact komen met een bepaalde inhoud. Men spreekt de leider aan op zijn/haar inhoud en persoonlijk engagement: practice what you preach.

Bij gemeenschap hoort ook ontmoeting. Men wil de ander wel kennen, maar wel vrijheid houden. Men willen ergens aankomen en gezien worden, maar ook weer wegg kunnen. Geen claimgedrag: dat is tegengesteld aan ont-moeten. Maar wel professionele manier van ledenwerving en binding, maar steeds: wat wil je voor ons doen, wat wil je van ons ontvangen? Vgl koffie corner in City Life church waar mensen worden ontvangen en met hen gepraat wordt over wat zij zoeken en de kerke en wat zij kunnen bieden.

4 EN HET THIJMGENOOTSCHAP?

Het is een vereniging met leden. De vereniging is gericht op de eigen leden en de eigen doelen. Dat is mooi, maar het is een beperkt doel en de doelgroep wordt alleen maar kleiner. Het lidmaatschap veronderstelt een bepaalde achtergrond die zeldzamer wordt en dus wordt de vijver waaruit gevist wordt steeds kleiner. Dat hoeft niet erg te zijn, maar voor een intellectueel wetenschappelijk beraad is dat uiteindelijk dodelijk: onvoldoende input, magere uitwisseling van ideeën. Juist de rijkdom en de meningsverschillen en de daaruit volgende discussie brengen de gedachten verder.

We merken sowieso in katholieke kring dat de bandbreedte smal wordt omdat bepaalde mensen en instituten bepalen wat wel en niet bij de christelijke dogmatiek hoort. Het gevaar is als een vereniging als het Thijmgenootschap in de buurt komt van die opvattingen en houdingen. Een dogmatische focus helpt niet om mensen op de been te brengen. Nieuwe tijden vragen een andere aanpak. Zoals onze nuntius een keer zei: een andere paus betekent ook een andere benadering. In plaats van een dogmatische aanpak een pastorale aanpak. Dus ik denk niet dat de paus op verzoek van kardinaal Eijk gaat komen met een dogmatisch stuk over genderideologie en de katholieke reactie daarop, lees begrenzing en afscherming en de gevaren ervan. Hooguit zal er een aanpak komen die mensen helpt bij het zoeken en hervinden van identiteit en zal dienstbaar zijn aan de mensen vanuit hun persoonlijke situatie. Ook hier een inductieve benadering in plaats van een deductieve. De voetwassing van een ongeregelde groep mensen, mannen en vrouwen, christenen en anderen is letterlijk een benadering van onderop. De waardigheid die een voorwaarde is voor de deelname aan de voetwassing, ook in de nieuwe formulering, is niet een voorwaarde vooraf, maar een gegevenheid die uit de voetwassing zelf vloeit. Die ontstaat als het ware uit de voetwassing die gedaan wordt.

De onderwerpen die het Thijmgenootschap bezig moet houden, zullen ook die inductieve en pastorale vertaalslag moeten maken. Ik heb de publicatielijst doorgekeken van de laatste jaren en daar zitten veel lezenswaardige publicaties tussen die ook aansluiten bij de actualiteit. Ik moet zeggen dat ik de afgelopen jaren vooral pastoraal bezig geweest ben en daardoor die niet heb kunnen volgen. Het gaat aan die kerkelijke achterban grotendeels voorbij. Ik weet niet hoe het in de academische wereld is. Is het eigen productie bestemd voor de eigen achterban? Het zal breder zijn, maar hoe wordt dat duidelijk?

Drie richtingen: allianties sluiten, zoek profilering door het gesprek en debat, differentiatie van lidmaatschap/betrokkenheid. De drie pijlers, wetenschap, christelijke religie en de samenleving die in de visie worden beschreven vormen de basis van die allianties, debatten en lidmaatschapsvormen. Ik zal ze niet verder uitwerken, omdat dat aan jullie is en aan het gesprek dat jullie intern voeren.

1 allianties

Met wie: universiteiten, thomas more hoogleraren, ander bijzondere leerstoelen aan universiteiten die inhoudelijke raakvlakken kunnen hebben. Denk ook aan kerkelijke netwerken. VKMO, PKN Dienstencentrum. Dienstverlening aan parochies en gemeenten (pioniersplekken). Bekendheid, PR, laat zien dat je een interessante gesprekspartner bent die ook buiten de academische wereld gezien en herkend wordt. Zoals ook KASKI naast onderzoek ook dienstverlenend is aan gemeenschappen, kan misschien ook het Thijmgenootschap kerkelijke gemeenschappen helpen om hun inhoud te versterken en hen helpen bij het aanpakken van wat mgr de Korte het probleem van de sprakeloosheid noemt

2 debatten

Dat zijn de plekken om te profileren en de eigenheid te onderstrepen. Die debatten moeten dus ook gevoerd worden met anderen, buitenstaanders. Ook uit oogpunt van publiciteit zijn deze belangrijk. Ook noodzakelijk om gastsprekers uit te nodigen die juist een ander standpunt innemen. Het Thijmgenootschap als pool van wetenschappers die beschikbaar zijn om hun licht over onderwerpen te laten schijnen kan ook vergemakkelijken dat de leden en dus ook datgene waar zij voor staan gevonden wordt.

3 differentiatie.

Alle verenigingen zoeken naar nieuwe wegen om mensen te verbinden. Het lidmaatschap is vaak een totaal pakket: deelname aan vergaderingen, publicaties en congressen. Brede organisaties met afdelingen. Wat hebben de afdelingen met elkaar? Wat heeft iedere afdeling met hun eigen context? Zijn er andere manieren en niveaus om een betrokkenheid vorm te geven?

SLOT

Dat er een vereniging van christelijke wetenschappers is, is allerm minst vanzelfsprekend. Zij bestaat niet meer voor zichzelf of voor de kerk of voor de kerken, maar zij bestaat om een christelijk geluid te laten horen en te participeren in de samenleving waar veel andere stromingen zijn. Veel mensen zeggen dat de katholieke bisschoppen afwezig zijn in het debat: sommige denkers, hoogleraren en anderen zijn wel meer present. Dat is een belangrijk spoor. Die moeten gefaciliteerd worden in hun optreden en presentie.

Wat betekent dit voor de vereniging zelf: dat is eigenlijk van minder belang. Het doel van de vereniging moet misschien bijgesteld worden en meer gericht worden op de buitenwereld dan op de onderlinge ondersteuning en verdieping en reflectie. Iets van zichzelf verliezen, kan juist nieuwe wegen openen.

Utrecht, 12 november 2016

Ad van der Helm